

Δ' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
Γρανάδα, 9-12 Σεπτεμβρίου 2010

Πρακτικά

**Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο
(από το 1204 έως σήμερα)**

Τόμος Α'

Επιμέλεια:
Κωνσταντίνος Α. Δημάδης

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
Αθήνα 2011

Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα)
Identities in the Greek world (from 1204 to the present day)

Τόμος Α΄

Την ευθύνη της έκδοσης έχει το Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΕΝΣ
E-mail: *dimadis@zedat.fu-berlin.de*

ISBN (vol.) 978-960-99699-3-2

ISBN (set) 978-960-99699-0-1

Σελιδοποίηση – τυπογραφική φροντίδα:
Κωστής Ψυχογιός (*pezanos@otenet.gr*)

Copyright © 2011:

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ)

European Society of Modern Greek Studies

www.eens.org

Δ' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
Γρανάδα, 9-12 Σεπτεμβρίου 2010

Π ρ α κ τ ι κ ά

Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα)

Τόμος Α'

Επιμέλεια:
Κωνσταντίνος Α. Δημάδης

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
Αθήνα 2011

4th European Congress of Modern Greek Studies
Granada, 9-12 September 2010

P r o c e e d i n g s

***Identities in the Greek world
(from 1204 to the present day)***

Vol. 1

Edited by
Konstantinos A. Dimadis

European Society of Modern Greek Studies
Athens 2011

Δ' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ)
Γρανάδα, 9-12 Σεπτεμβρίου 2010

*Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο
(από το 1204 έως σήμερα)*

Το Συνέδριο διοργανώθηκε
από την Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
σε συνεργασία
με το Πανεπιστήμιο της Γρανάδας,
το Κέντρο Βυζαντινών, Νεοελληνικών και Κυπριακών Σπουδών
της Γρανάδας
και την Ισπανική Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Α' ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	19
--------------------------------	----

Εναρκτήρια εισήγηση

Κοντογιώργης, Γιώργος. Η γνωσιολογία των συλλογικών ταυτοτήτων. Οι νεώτερες προσεγγίσεις και η ελληνική ταυτότητα	31
---	----

Ταυτότητες στη λογοτεχνία

• Αστικό φαντασιακό και λογοτεχνική ταυτότητα

Κόσσυβα, Κατερίνα. Η ταυτότητα της Θεσσαλονίκης μέσα από το έργο του Γιώργου Ιωάννου	59
--	----

Παπαργυρίου, Ελένη. Αστικές περιπλανήσεις και λογοτεχνικές ταυτότητες: όψεις πόλεων σε σύγχρονα ελληνικά φωτογραφικά και λογοτεχνικά λευκώματα	75
--	----

Σταυρακοπούλου, Σωτηρία. Η Θεσσαλονίκη στο πεζογραφικό έργο των Ν. Γ. Πεντζίκη, Γ. Ιωάννου και Αλ. Ναρ : Η πόλη ως παράγοντας διαμόρφωσης της λογοτεχνικής ταυτότητας των συγγραφέων	87
--	----

• Αστικό φαντασιακό και λογοτεχνική ταυτότητα:

Η πόλη των Αθηνών στη λογοτεχνία

Λεφάκη, Μαίρη & Τελειώνη, Ελευθερία. Η ταυτότητα της πόλης των Αθηνών μέσα από την αστική πεζογραφία της περιόδου 1890-1910 .	107
---	-----

Martín Montenegro, Salvador F. La fragata Arapiles y el vicecónsul de España en Atenas. Tres imágenes de Grecia (1871-1873)	123
---	-----

Μέντη, Δώρα. Έλληνες λογοτέχνες-προσκυνητές στην Αθήνα (1833-1863). Στοιχεία για μια πρωτογενή αναπαράσταση της νεοελληνικής ταυτότητας	139
---	-----

• Ζητήματα θεωρίας και κριτικής

García Marín, Álvaro. The successful self-concealment of canonicity: conscious and unconscious oversights in Greek literary historiography	153
--	-----

Νούτσος, Παναγιώτης. «Εθνική ταυτότητα»: «αλλαγή παραδείγματος» στη θεωρητική σκευή των μελετητών της «νεοελληνικής λογοτεχνίας»;	167
---	-----

• Ζητήματα θεωρίας και κριτικής:

Η αναζήτηση της εθνικής και της αισθητικής ταυτότητας στον Ρίτσο

Ιλίνσκαγια-Αλεξανδροπούλου, Σόνια. Τι είδους ελληνικότητα απασχολούσε τον Ρίτσο τις δύο πρώτες δεκαετίες της ποιητικής του πορείας;	181
---	-----

• Ζητήματα θεωρίας και κριτικής: Ποίηση, ιδεολογία, εθνική λογοτεχνία

Μπενάτσης, Απόστολος. Από την ιδεολογική στην ποιητική ταυτότητα ..	195
---	-----

• <i>Ζητήματα της λογοτεχνίας των αρχών του 20ού αι. (1900-1945)</i>	
Caracausi, Maria. Nikos Gatsos traduttore di Arthur Rimbaud	763*
Carbonell Martínez, Santiago. La identidad de Prometeo en la literatura neogriega	213
Cengizalp, Fahrettin & Alkan, Gözde. Το Αϊβαλί του Κόντογλου και του Yorulmaz: Η προσφυγική ταυτότητα στην ελληνική και στην τουρκική λογοτεχνία	225
González Vaquerizo, Helena. Nikos Kazantzakis o cómo el “Segundo Odiseo” partió de Creta	231
Καραϊσκού, Μαρία. Όψεις της ταυτότητας του Έλληνα της διασποράς: το πρότυπο του <i>Λουκή Λάρα</i> (1879) του Δ. Βικέλα και η αναμόρφωσή του στον <i>Μανόλη τον Ντελμπεντέρη</i> (1900-1901) του Α. Εφταλιώτη	241
Καράμπελας, Σάββας. Η ταυτότητα του ήρωα στην πεζογραφία του 1930 και η λογοτεχνική κριτική του Αντρέα Καραντώνη	257
Καστρινάκη, Αγγέλα. Πίστη, απιστία και Γνώση. Θρησκευτικές κλίσεις στη λογοτεχνία των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα	269
Κωστήου, Κατερίνα. Η ταυτότητα του αφηγητή, η ιστορική ετυμολογία και ο καβαφικός «Δημάρατος»	281
Μαθιουδάκης, Νικόλαος & Καμπάκη-Βουγιουκλή, Πηνελόπη. Η επιθετική ταυτότητα του Οδυσσέα στο έπος του Νίκου Καζαντζάκη: μια πρόταση μέσω των ασαφών συνόλων	295
Μπίστα, Πολυξένη Κ. Κέρινες ταυτότητες στην <i>Κερένια Κούκλα</i> του Κωνσταντίνου Χρηστομάνου	315
Pérez Mena, Raquel. De Petros Walhalla a Marabú: las múltiples identidades de Nicos Cavadías en su vida y su obra	325
Villegas Hernández, Mariano. Helenismo y religiosidad en la obra de T. K. Papatsonis	337
• <i>Ζητήματα της λογοτεχνίας των αρχών του 20ού αι. (1900-1945):</i>	
<i>Η γενιά του 1920</i>	
Δημουλή, Αγγελική. Ηδυόνειρο και πραγματικότητα ή ο ποιητής Ρώμος Φιλύρας και ο «πιερότος»: σχέσεις ταυτότητας και εκφάνσεις του ποιητικού υποκειμένου	349
Κόλλια, Ελένη. Ζητήματα ταυτότητας στο πεζογραφικό έργο του Γιάννη Σκαρίμπα	363
Μύστακας, Ελευθέριος & Τσοτσόρου, Αλίκη. Ταυτότητες της θάλασσας στην ποίηση και τη ζωγραφική της γενιάς του 1920: Πορφύρας, Ουράνης, Λύτρας, Οικονόμου	377
Στέφου, Λουκία. Ναπολέον Λαπαθιώτης, ποιητής και πεζογράφος	395
• <i>Ζητήματα της λογοτεχνίας των αρχών του 20ού αι. (1900-1945):</i>	
<i>Καβαφικές μελέτες</i>	
Πέτκου, Έφη. Οι καβαφικές τελετουργίες και η πολιτισμική ταυτότητα του ελληνισμού	427

• *Ζητήματα της λογοτεχνίας των αρχών του 20ού αι. (1900-1945):*

Σεφερικές μελέτες

- Chiotis, Theodoros. Resisting Subsumption: Autobiographical discourse as thought experiment in George Seferis' *Μέρες* 445
- Παπακυριακού, Ειρήνη. Ο Σπράτης (Θαλασσινός) στο έργο του Γιώργου Σεφέρη: Η αναζήτηση μιας ελληνικής ταυτότητας 463

• *Ζητήματα της λογοτεχνίας των αρχών του 20ού αι. (1900-1945):*

Ταυτότητες στην πεζογραφία της Γενιάς του '30

- Βλαβιανού, Αντιγόνη. Μ. Καραγάτσης – Romain Gary. Όταν η πολυώ-
νυμη φαντασία συναντά μια ψευδώνυμη πραγματικότητα 479
- Salamina, Michele. Ο Κοτζάμπασης του Καστρόπυργου και η διττή του
ταυτότητα 495
- Τσούμπρου, Σταυρούλα Γ. Η Φυσιογνωμική ως ταυτοδοτικό εργαλείο
στην πεζογραφία της Γενιάς του '30 και εντεύθεν: παραδειγμα-
τική ανίχνευση προθέσεων και (συνειδητών) πραγματώσεων στην
«κατασκευή» των λογοτεχνικών ηρώων και ηρωίδων 509

• *Θέατρο*

- Βαφειάδη, Έφη. Η εικόνα του Εβραίου στη νεοελληνική δραματουργία ... 527
- Διαμαντάκου-Αγάθου, Καίτη. Οι αντιφάσεις μιας παιδοκτόνου ή η πολυ-
φωνική ταυτότητα της Μήδειας στη σύγχρονη ελληνική δραμα-
τουργία 541
- Lozano Ortiz, Mariana. *El patio de los milagros*, de Kambanelis: posguerra
y frustración social 559
- Μαυρογένη, Μαρία. «Υποθέσεις τιμής» στην ελληνική δραματουργία των
αρχών του 20ού αιώνα 571
- Πεφάνης, Γιώργος Π. Εαυτός, ρόλος και ταυτότητα. Μια φαινομενολογική
προσέγγιση της θεατρικής σχέσης 583
- Σιβετίδου, Αφροδίτη & Φελοπούλου, Σοφία. Σύγχρονες μεταγραφές του
αρχαίου μύθου: για μια συλλογική ταυτότητα στην ελληνική και
ευρωπαϊκή δραματουργία 597
- Φραγκή, Μαρία. Διαμόρφωση «ταυτοτήτων» στο νεοελληνικό θέατρο για
παιδιά και νέους 609

• *Θέατρο και μετανάστευση στον 20ό και στον 21ο αι.*

- Διακουμοπούλου-Ζαραμπούκα, Αικατερίνη. Η ταυτότητα των Ελλήνων
δραματουργών στην Αμερική κατά το πρώτο μισό του 20ού αι. 629
- Μπακονικόλα, Χαρά. Το πορτραίτο του μετανάστη στη Λούλα Αναγνώ-
στάκη και στον Παναγιώτη Μέντη 639
- Μπλέσιος, Αθανάσιος Γ. Ταυτότητα και ετερότητα στην ελληνική δραμα-
τουργία του τέλους του 20ού και των αρχών του 21ου αιώνα. Η περι-
πτωση των μεταναστών στην Ελλάδα 647

• *Ιστορία και μυθοπλασία*

Αλεξιάδου, Θεοδούλη. Στοιχεία ταυτότητας της δεκαετίας του '60. Αλλη- λεπίδραση ιδιωτικού και δημόσιου στο μυθιστόρημα του Θ. Βαλτινού	663
Αρετάκη, Μαρίνα. Ανάμεσα στην οικογένεια και την Ιστορία: η αναζήτηση του εαυτού στο σύγχρονο ελληνικό μυθιστόρημα	681

• *Ιστορία και μυθοπλασία: Τραυματικές ταυτότητες*

Καρατάσου, Κατερίνα. Άτομα και πρόσωπα: το ζήτημα της ταυτότητας στον <i>Λοιμό</i> του Αντρέα Φραγκιά	695
Νάτσινα, Αναστασία. Η γλωσσική συγκρότηση της ταυτότητας ως κριτική της μεταπολεμικής παθογένειας σε τρία μονολογικά μυθιστορήματα της μεταπολίτευσης	711

• *Μεταναστευτικές ταυτότητες*

Μπεζαντάκου, Όλγα. Η «άπατρις» ταυτότητα του Ν. Επισκοπόπουλου	727
Paparizos, Antonis. Grec le « démonios », ou la sublimation séculière et idéale du pécheur Grec orthodoxe?	737
Σάμιτα, Ειρήνη-Ιωάννα. Φιλέλληνες ή το α-νόστιμον ήμαρ: οι <i>Φιλέλληνες</i> της Μιμίκας Κρανάκη	749

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Β', Γ', Δ', Ε'	775
----------------------------------	-----

(Η θεματική ενότητα «Ταυτότητες στη λογοτεχνία» συνεχίζεται στον Β' Τόμο.)

Η ταυτότητα των Ελλήνων δραματουργών στην Αμερική κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αι.

Αικατερίνη Διακουμπούλου-Ζαραμπούκα

Το ελληνικό θέατρο στις Η.Π.Α. συνδέεται με τη συγκρότηση των πρώτων ελληνικών κοινοτήτων στην Αμερική στα τέλη του 19^{ου} αι. Ήδη από την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αι. σε όλες τις πολιτείες των Η.Π.Α., ακόμα και στη μικρότερη πόλη, συστάθηκαν γηγενείς ελληνικοί ερασιτεχνικοί θεατρικοί όμιλοι. Αρκετοί από αυτούς τις δεκαετίες που ακολούθησαν μετεξελίχθηκαν σε επαγγελματικούς θιάσους αξιώσεων.¹ Παράλληλα με τη σκηνική δραστηριότητα οι Έλληνες μετανάστες στις Η.Π.Α. ήδη από τη δεκαετία του 1910 αρχίζουν να επιδίδονται στη συγγραφή θεατρικών έργων τα οποία εξέφραζαν στην πλειονότητά τους την ιδιότυπη κοινωνική συνείδηση του ξεριζωμένου ανθρώπου. Πρόκειται για έργα νοσταλγικά ή αλλιώς έργα «μεταναστευτικά» όπου αποτυπώνεται έντονα η αθεράπευτη νοσταλγία της πατρίδας, ο αβάσταχτος πόνος του χωρισμού και ο ανεξίτηλος καημός της επιστροφής² και τα οποία συγκροτούν μια ιδιότυπη δραματουργία.³

- 1 Για το θέατρο των Ελλήνων στην Αμερική και ειδικά στη Νέα Υόρκη βλ. Διακουμπούλου, Αικατερίνη. *Το θέατρο του Ελληνισμού στη Νέα Υόρκη από τα τέλη του 19^{ου} αι. έως το 1940*. Διδακτορική Διατριβή. Πάντειο Πανεπιστήμιο. Αθήνα, 2007. 3 τόμ.
- 2 Triandafyllidou, Anna and Mariangela Veikou. "The hierarchy of Greekness: Ethnic and national considerations in Greek immigration policy". *Ethnicities*, vol. 2, no. 2, Jun. 2002, p. 189-208.
- 3 Ο πρώτος που παρουσίασε την ελληνοαμερικανική δραματουργία υπήρξε ο δημοσιογράφος και ιστοριοδίφης Νικόλαος Ροζάκος, ο οποίος με ευαισθησία συγκέντρωσε μεγάλο αριθμό θεατρικών έργων, τα οποία εν συνεχεία δώρισε στο Θεατρικό Μουσείο της Αθήνας. Η μονογραφία του (βλ. Ροζάκος, Νίκος. *Το νεοελληνικό λαϊκό θέατρο στην Αμερική: 1903-1950*. San Francisco, California: Falcon Associates, 1985. 95 σ.) – παρ' όλες τις αβλεψίες – εμπλούτισε με νέα δεδομένα την ιστορία του Νεοελληνικού Θεάτρου των αρχών του 20^{ου} αι. Επίσης η Ιωάννα Λαλιώτου επιχειρεί μια σύντομη αναφορά για το ερασιτεχνικό θέατρο στην Αμερική και ταυτόχρονα παραθέτει μια ανάλυση του έργου του Άγγελου Αλεξόπουλου: «Το φόρεμα της γυναίκας μου» (p. 133). (βλ. Laliotou, Ioanna. *Transatlantic Subjects: Acts of migration and cultures of transnationalism between Greece and America*. Chicago: University of Chicago Press, 2004. 257p. και βιβλιοκριτική για το βιβλίο της Λαλιώτου βλ. και Gabaccia, Donna. "Transatlantic Subjects: Acts of migration and cultures of transnationalism between

Οι πρώτες μελέτες της ελληνικής Διασποράς στην Αμερική, περιέγραφαν τους Έλληνες μετανάστες ως πολιτισμικά ξεριζωμένους και σταδιακά αφομοιωνόμενους. Ωστόσο τη δεκαετία του 1970 χάρη στην αναβίωση του εθνοτισμού, σημειώνεται στην τάξη των μελετητών μια αναθεωρητική τάση, όπου αντικαθιστά τη θεωρία του ξεριζωμού με τη νέα θεώρηση της «μεταφύτευσης», σύμφωνα με την οποία ο μετανάστης διατηρούσε πολιτιστικά στοιχεία της χώρας καταγωγής του, τα οποία προσαρμοζε στη χώρα υποδοχής.⁴

Η διαίρεση σε γενιές είναι εξυπηρετική από άποψη οργάνωσης των δεδομένων αν και στην πραγματικότητα είναι δυσάρεστη διότι εξετάζονται μόλις πενήντα χρόνια δημιουργίας, οπότε οι συγγραφείς, παλαιότεροι και νεότεροι συνυπάρχουν, με αποτέλεσμα η αυτονόητη αλληλεπίδραση να καταρρίπτει τα στεγανά των κατηγοριοποιήσεων. Στη διαμόρφωση της ταυτότητας των Ελληνοαμερικανών δραματοουργών της πρώτης γενιάς, δηλαδή των συγγραφέων που δημιουργούν την περίοδο 1907 έως 1925, διακρίνονται στοιχεία «μεταφύτευσης» αλλά κυρίως ξεριζωμού.⁵

Το παλαιότερο σωζόμενο μεταναστευτικό δράμα: «Οι Μετανάσται»⁶ εκδόθηκε το 1907 και γράφτηκε από το Λεωνίδα Αρνιώτη, ο οποίος υπήρξε ο πρώτος Έλληνας ηθοποιός που περιόδευσε στις Η.Π.Α. ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αι. και συγκρότησε μια κοσμοπολίτικη ταυτότητα με διαπολιτιστικά στοιχεία. Ο πρωτοπόρος για την εποχή του Λεωνίδας Αρνιώτης⁷ σημάδεψε με την παραστατική και συγγραφική δημιουργία του μια

Greece and America" (review). *Journal of Modern Greek Studies*, vol. 23, no. 2, Oct. 2005, p. 399-402).

- 4 Κιτρορέφ, Αλέξανδρος. Η ελληνοαμερικανική πολιτισμική ταυτότητα τη δεκαετία του 1990. Στα πρακτικά Συνεδρίου: *Ιστορία της Ελληνικής Διασποράς: Έρευνα και διδασκαλία: Ρέθυμνο 4-6 Ιουλίου 2003*. Τόμ. Β'. Ρέθυμνο: Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., 2004, σ. 89 και Bodnar, John. *The Transplanted: A history of immigrants in Urban America*. Indiana University Press, 1987, p. 45, 48, 207, 212.
- 5 Ωστόσο οι Έλληνες της Αμερικής για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα διαμόρφωσαν μια ιδιότυπη εθνική ταυτότητα, ανεξάρτητη και διαφοροποιημένη από την ελληνική (βλ. Kennedy, Paul and Victor Roudometof. *Communities across borders: New immigrants and transnational cultures*. New York: Routledge, 2002, p. 42).
- 6 Το έργο εκδόθηκε στην Αθήνα. βλ. Αρνιώτης, Λεωνίδας. *Οι Μετανάσται: Δράμα εις πράξεις τέσσαρας*. Εν Αθήναις: Γεώργιος Δ. Μέξης, 1907. 77σ.
- 7 Για μια «συνοπτική προσωπογραφία» του Λεωνίδα Αρνιώτη δίχως αναφορές στη δράση του καλλιτέχνη στην Αμερική βλ. την εμπεριστατωμένη μελέτη: Γεωργιτισσιγιάννη, Ευαγγελία. «Λεωνίδας Αρνιώτης: Μια σημαντική πολιτισμική παρουσία στις αρχές του εικοστού αιώνα». Στα *Πρακτικά: Α' Τοπικό Συνέδριο Λακωνικών Σπουδών*. Ξηροκάμπι Λακωνίας, 13-16 Σεπτ. 2001. Αθήναι: Λακωνικά σπουδαί, Περιοδικόν Σύγγραμμα της Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών, παράρτημα 8, 2002, σ. 145-168. Για την περιοδεία του στις Η.Π.Α. και την εργογραφία του βλ. Διακουμοπούλου, Αικατερίνη, ό.π., τόμ. Α', σ. 226-234.

ολόκληρη εποχή. Ακολούθησε το 1912 «Η τύχη του ξενιτεμένου» του Μίμη Δημητρίου (22 χρόνια αργότερα το 1934 πραγματοποιήθηκε μια διασκευή του ίδιου έργου «Η τύχη στα ξένα», όπου ο συγγραφέας έχει τροποποιήσει την τελευταία πράξη: στην πρώτη γραφή όλα τα δραματικά πρόσωπα αφανίζονται ενώ στη δεύτερη γραφή το έργο ολοκληρώνεται αισιόδοξα. Η μεταστροφή του αισθήματος του ξεριζωμένου συντελείται στον ίδιο συγγραφέα και σχετίζεται βέβαια με την προαναφερθείσα αλληλεπίδραση), «Χώμα Ελληνικό» (1933) του Ηλία Παπαηλίου, «Το μαρτύριον της αρραβωνιασμένης» (1936) του Χρίστου Παπαχρίστου, «Η Νοσταλγία» (1938) του Αθηναγόρα Καββάδα⁸ (μετέπειτα Αρχιεπισκόπου Μ. Βρετανίας), μια αξιολογη θεατρική διασκευή της Οδύσσειας. Για τον Αθηναγόρα, ο οποίος λίγο μετά τη συγγραφή της «Νοσταλγίας» έγινε Επίσκοπος Βοστώνης, το κύριο συστατικό για τη διατήρηση της ελληνικότητας ήταν η προάσπιση της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και του τρόπου ζωής, έτσι όπως σφυρηλατήθηκε στην Ελλάδα. Θεωρούσε ότι η ελληνοαμερικανική παιδεία πρέπει να χαρακτηρίζεται από μία ευρύτερη πολιτιστική διάσταση. Δεν είναι τυχαίο ότι και ο ίδιος ως δραματουργός διείσδυσε στην ελληνική παράδοση από όπου άντλησε στοιχεία τα οποία μετασχημάτισε δημιουργικά, (ακολουθώντας το νέο δρόμο της μεταφύτευσης).⁹ Για τον Αθηναγόρα η ύπαρξη του Οδυσσέα σχετίζεται με τις απαρχές αλλά και την τελική μοίρα του ανθρώπου-μετανάστη.

8 «Ο κατά κόσμον Αλέξανδρος Καββάδας γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1885. Αποφοίτησε από τη Θεολογική Σχολή Αθηνών το 1909, το ίδιο έτος χειροτονήθηκε Διάκονος και την επόμενη χρονιά Πρεσβύτερος. Διορίστηκε Ηγούμενος της Ιεράς Μονής Γαλατάκη στην Εύβοια και στη συνέχεια διετέλεσε Υποδιευθυντής της Ριζαρείου Σχολής στην Αθήνα. Το 1918 διορίστηκε Ιεροκήρυκας Σπάρτης και στη συνέχεια μετέβη στην Οξφόρδη για να εμπλουτίσει τις Θεολογικές του σπουδές. Το 1921 αποβιβάστηκε στη Νέα Υόρκη και παρέμεινε στην Αμερική έως το 1949 κατακτώντας ιερατικές θέσεις με υψηλότερη εκείνη του Επισκόπου Βοστώνης. Η χειροτονία του τελέστηκε στις 31/5/1938 από τον ίδιο Αρχιεπίσκοπο Αμερικής Αθηναγόρα, συμπαραστατούμενο από τους Επισκόπους Αγίου Φραγκίσκου Κάλλιστο και Ευκαρπίας Θεοδοσίου. Το 1949 εξελέγη Μητροπολίτης Φιλαδελφείας και διορίστηκε αποκρισιάρης του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Αθήνα. Το 1950 του ανατέθηκε η διαποίμανση των χωρών Αυστρίας, Ουγγαρίας και Ιταλίας με έδρα τη Βενετία, οι οποίες ανήκαν στη δικαιοδοσία της Αρχιεπισκοπής Θυατείρων και Μεγάλης Βρετανίας, στην οποία μάλιστα εξελέγη Αρχιεπίσκοπος στις 12/4/1951. Πέθανε στο Λονδίνο στις 15/10/1962 και ενταφιάστηκε στη γενέτειρά του Κέρκυρα». (βλ. Διακουμοπούλου, Αικατερίνη, ό.π., σ. 275).

9 Ενδεικτικά: Στο νησί της Καλυψούς ο Οδυσσέας υπομένει τις ειρωνείες των Νυμφών: «Για ένα νησί τόσο φτωχό, για ένα γυμνοβράχο, κλαίνε τα μάτια σου Οδυσσέα;» και στους τελευταίους στίχους της «Νοσταλγίας» ο Οδυσσέας αποκαλύπτει στη Θακίσια γη: «Η θύμησή σου μ' έσωζε νησί μου αγαπημένο». (βλ. Καβαδάς, Αθηναγόρας. Νοσταλγία. Στον τόμο: Δραματική Βιβλιοθήκη της Νέας Γενιάς μας. Βοστώνη, 1938, σ. 21 και 52).

Πέρα από το έργο του Αθηναγόρα στα υπόλοιπα νοσταλγικά δράματα πτυχές της καθημερινότητας των μεταναστών γίνονται πηγή έμπνευσης για εκείνους που αναζητούν δραματουργικές μορφές έκφρασης, ακολουθώντας πάντα την ίδια κλιμακωτή δομή. Στα μεν νοσταλγικά έργα του ξεριζωμού οι πράξεις διαρθρώνονται ως εξής: α) ο αποχωρισμός στο ελληνικό χωριό, β) οι αντιξοότητες γεννούν τη νοσταλγία στον ξένο τόπο και γ) η αδυναμία προσαρμογής οδηγεί στο θάνατο. Ενώ στα μεταναστευτικά έργα της «μεταφύτευσης» ο μετανάστης εν τέλει προσαρμόζεται και επιβιώνει.

Παράλληλα με τα μεταναστευτικά δράματα αρχίζουν να γράφονται και τα πρώτα πατριωτικά δράματα, με θεματολογία την Επανάσταση του 1821 αλλά και εμπνευσμένα από τους Βαλκανικούς Πολέμους, τα οποία όμως αν και εθνικά δράματα αφήνουν να φανεί η ανοιχτή πληγή της ξενιτιάς: π.χ. στο «Λιποτάχτη», του Μίμη Δημητρίου, έργο του 1919 εμπνευσμένο από το Δεύτερο Βαλκανικό πόλεμο, ο πατέρας του στρατιώτη αναθαρρεί: «... τι να σου κάμη μια μικρή, μια άψυχη Ελλάδα... Τι ήθελες να κάμη με τους πολιτικούς της που ρήμαξαν τον ίδιο μας τον τόπο; Έχουμ' νιακόσια δώδεκα! Ξανάνιωσε η Πατρίδα. Δεν έχουμε πολιτικούς, το αίμα να μας πίνουν, και να μας στέλνουν τον ντουνιά στα έρημα τα ξένα...».¹⁰ Ο Μίμης Δημητρίου, πέρα από το προαναφερθέν πατριωτικό δράμα, υπήρξε ακαταπόνητος συγγραφέας του ελληνισμού της Αμερικής με κεντρική θεματολογία στα έργα του τους αποσυνάγωγους, περιπλανώμενους Έλληνες στις Η.Π.Α. των αρχών του 20^{ου} αι., καταγράφοντας κυρίως τα προσωπικά του βιώματα. Διακρίνεται η ταύτιση συγγραφέα-μετανάστη, θεωρία που στηρίζεται στη διαπίστωση ότι η ελληνοαμερικανική δραματουργία γράφτηκε στο σύνολό της από μετανάστες και όχι από δραματουργούς που τους απασχόλησε η μεταναστευτική εμπειρία. Συχνά οι τόνοι στην εργογραφία του Δημητρίου γίνονται απροκάλυπτα καταγγελτικοί εναντίον του βιωμένου κυνισμού, της ταπείνωσης, της αποστροφής του ελληνικού κράτους αλλά και της αμερικανικής κοινωνίας εις βάρος της αξιοπρέπειας των Ελλήνων μεταναστών. Τα περισσότερα πατριωτικά δράματα της περιόδου προορίζονταν για τα ελληνοαμερικανικά σχολεία των κοινοτήτων: «Ο Γέρο-Δήμος» (1938) του Αθηναγόρα Καββάδα, «Ο ήρωας της Αλαμάνας» (1937) και «Ελληνοαμερικανοί ναύται εις το Φάληρο» (1937) του Νικόλαου Βαβούδη κ.ά.

Η γενιά των δραματουργών του Μεσοπολέμου, την περίοδο δηλαδή όπου στις Η.Π.Α. κυριαρχούσε η πολιτική της πλήρους αφομοίωσης, της διύλισης όλων των εθνοτήτων στο αμερικανικό «smelting pot» («χωνευτήρι»),¹¹ μετατοπίζει τη θεματολογία απομακρύνοντάς την από τις τραυ-

10 Δημητρίου, Μίμης. *Ο λιποτάχτης: Πατριωτικό δράμα εις πράξεις τέσσαρας*. Lowell, Mass.: Αι Αθήναι, 1919, σ. 7.

11 Η συνειδητοποίηση του αφομοιωτικού χαρακτήρα της κρατικής αμερικανικής πολιτικής διατυπώνεται αρχικά από τον ιστορικό της μετανάστευσης στις Η.Π.Α. Oscar

ματικές μεταναστευτικές εμπειρίες του ξεριζωμού και εστιάζοντας στην ανάγκη απόκτησης μιας νέας αμερικανοποιημένης ταυτότητας μεταφυτεύοντας παράλληλα ελληνικά στοιχεία. Γεννιούνται τότε τα πρώτα ελληνοαμερικανικά δράματα που λόγω της θεματολογίας τους μπορούν να ενταχθούν στο «Θέατρο των Ιδεών».¹² Πριν αναφερθώ στο είδος πρέπει να επισημανθούν τα εξής, πρώτον: στο σύνολό τους τα ελληνοαμερικανικά δράματα, γραμμένα στην ελληνική γλώσσα, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της νεοελληνικής δραματουργίας και εμπλουτίζουν την ιστορία του Νεοελληνικού Θεάτρου των αρχών του 20^{ου} αι. Η συστηματική μελέτη της ελληνοαμερικανικής θεατρικής δημιουργίας αποδεικνύει ότι σταθερή επίδραση στο ελληνοαμερικανικό θέατρο άσκησε το νεοελληνικό θέατρο, εν συνεχεία οι προσλαμβάνοντες μηχανισμοί σχετίζονται με το γαλλικό, ιταλικό θέατρο, λιγότερο με τα βορειοευρωπαϊκά νατουραλιστικά δράματα και τέλος με τον αμερικανικό κινηματογράφο παρά με το αμερικανικό θέατρο. Είναι φανερό ότι τόσο το ρεπερτόριο των θιάσων όσο και η θεματολογία της ελληνοαμερικανικής δραματουργίας προτιμούν τα ελληνικά πρότυπα και παραδόσεις. Η Αθήνα αποτελεί τη Μητρόπολη του ελληνικού θεάτρου στις Η.Π.Α. ενώ σχεδόν προκλητικά περιφρονούνται οι ακμάζουσες θεατρικές σκηνές του Broadway και του Σικάγου. Το ελληνοαμερικανικό θέατρο αναπτύχθηκε σε μία σχετική απομόνωση διατηρώντας όμως μια αδιάλειπτη επικοινωνία με το αθηναϊκό θέατρο. Και δεύτερον: οι διαδικασίες αφομοίωσης πραγματοποιούνται ετεροχρονισμένα, κυρίως σε επίπεδο πρόσληψης του ρεπερτορίου. Το μόνο θεατρικό είδος με συστηματική, παράλληλη πορεία, ήδη από τη δεκαετία του 1890, είναι το θέατρο σκιών. Βάση λοιπόν των προαναφερθέντων προϋποθέσεων στην κατηγορία των έργων όπου ανήκουν στο «Θέατρο των Ιδεών» μπορούν να ενταχθούν και τα: «Ο Χαρτοπαίκτης» (1917) και «Ο κακός ο δρόμος» (1928) του Νικόλαου Λαμπρόπουλου, δύο έργα εστιασμένα στο θεσμό της οικογένειας, της προάσπισης τιμής¹³ με κεντρικούς ήρωες πρόσωπα του

Handlin. (βλ. Handlin, Oscar. *The Uprooted: The epic story of the great migrations that made the America people*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002, p. 236, 238, 240).

12 Για το «Θέατρο των Ιδεών» βλ. ενδεικτικά: Μπλέσιος, Αθανάσιος. *Le "theatre d' ideas" en Grece de 1895 a 1922*. Δ.Δ. Σορβώνη: Paris IV, 1997 και Πούχνερ, Βάλτερ. Επισκόπηση της Ιστορίας του Νεοελληνικού Θεάτρου: Το «Θέατρο των Ιδεών» και οι αρχές της σκηνοθεσίας. Στον τόμ. *Κείμενα και Αντικείμενα*. Αθήνα: Καστανιώτης, 1997, σ. 437 εξ. και Γραμματάς, Θεόδωρος. Το κοινωνικό και εργατικό δράμα στο Νεοελληνικό Θέατρο: 1900-1922. Στον τόμ. *Νεοελληνικό Θέατρο: Ιστορία – δραματουργία*. Αθήνα: Κουλτούρα, 1987, σ. 116 εξ.

13 Για τα αντίστοιχα δράματα οικογενειακά και τιμής του αθηναϊκού θεάτρου βλ. Πούχνερ, Βάλτερ. Ο «ορθόδοξος» Νατουραλισμός στο νεοελληνικό θέατρο: Το ιστορικό μιας απουσίας. Στον τόμ.: *Κλίμακες και Διαβαθμίσεις*. Αθήνα: Ιωλκός, 2003, σ. 103.

κοινωνικού περιθωρίου, όπου αποτυπώνονται καταδικαστέες παραβατικές συμπεριφορές Ελλήνων της Αμερικής μέσα σε νυχτερινά κέντρα ύποπτων συναναστροφών, γραμμένα ωστόσο με έντονο διδακτισμό, με σκοπό την κοινωνική ευταξία των μεταναστών. Επίσης αξιοσημείωτο έργο του είδους είναι «Η κληρονομιά της Αγνώστου» (1937) του Δημήτρη Θεοδωρίδη, όπου η βούληση και προαίρεση αποτελούν κληρονομικό ελάττωμα.¹⁴

Στα αστικά δράματα επαναλαμβάνονται τα κύρια νατουραλιστικά μοτίβα του κοινωνικού αποκλεισμού, του αλκοολισμού, της χαρτοπαιξίας, της κληρονομικότητας. Στοιχεία ωστόσο που δεν διαφαίνονται στα νοσταλγικά δράματα, τα οποία έχοντας ως κύριο δραματικό χώρο τα χωριά της ελληνικής υπαίθρου βρίθουν κυρίως από πλεονάζοντα ηθογραφικά στοιχεία εξωραϊζοντας κατά κύριο λόγο τη ζωή στην ελληνική επαρχία, η οποία όμως στην πραγματικότητα είχε εγκαταλείψει και εξαναγκάσει τους νέους άντρες σε μια αδυσώπητη μοίρα στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού. Τα νοσταλγικά δράματα υφολογικά συγγενεύουν με το ρεαλισμό, αντίθετα τα νατουραλιστικά περιγράφουν και αυτά τις διαφορές ανάμεσα στην ελληνική επαρχία και την ισοπεδωτική αμερικανική αστική ζωή, δίχως όμως ωραιοποιήσεις εισάγοντας ξεκάθαρα μια κοινωνικοπολιτική οπτική. Ωστόσο και σε αυτήν την περίπτωση οι όροι ρεαλισμός και νατουραλισμός¹⁵ συγχέονται ως συνέπεια της ταυτόχρονης πρόσληψης πολλών αθηναϊκών ηθογραφικών αλλά και σοσιαλιστικών έργων. Ότι δηλαδή ακριβώς συνέβη και στην Αθήνα των αρχών του 20^{ου} αι.¹⁶ Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι τις πρώτες τρεις δεκαετίες του 20^{ου} αι. τα γαλλικά καλοφτιαγμένα δράματα και τα ελληνικά ρομαντικά δράματα του 19^{ου} αι. βρήκαν πρόσφορο έδαφος στις ελληνοαμερικανικές σκηνές, αποτελώντας παράλληλα αισθητικό πρότυπο νοθεύοντας παράλληλα όλα τα ελληνοαμερικανικά έργα της εξεταζόμενης περιόδου. Τη δεκαετία του 1930 μάλιστα εκδί-

14 Η δεκαοχτάχρονη κόρη ανακοινώνει τον κρυφό γάμο της και λίγο πριν ο πατέρας ξεψυχήσει από την ταραχή συμβουλεύει την παραστρατημένη: «Δεν θα τη μαλώσω. Έκαμε ό,τι έμαθε απ' εμέ. Είνε θύμα της φυσικής και κοινωνικής κληρονομιάς. Μόνον θα την παρακαλέσω να αλλάξει το δρομολόγιο που ακολουθήσαμε όλοι μας. Όταν θα αποκτήσει με το καλό παιδί να το διδάξει το σέβας εις τους γονείς, και την κόρη της να την πανδρέψει με τον πρώτον τίμιον άνδρα που θα τη ζητήσει». Αλλά και η ίδια η κόρη μετά από χρόνια θα παραδεχθεί στον άνδρα της: «Πτέξαμε όλοι...την τάση αυτήν εκληρονομήσαμεν...την διαγωγήν αυτήν πήραμε απ' τους γονείς μας...δεν εγνωρίζαμε καλλίτερα από ότι κάναμε και έτσι καταστραφήκαμε». (βλ. Θεοδωρίδης, Δημήτριος. *Η κληρονομιά της αγνώστου: Δράμα εις τρεις πράξεις*. Βοστώνη: Τύποις Αθήναι, 1937, σ. 23 και 55).

15 Για την πρόσληψη του Νατουραλισμού στην Ελλάδα βλ. το συλλογικό έργο: *Ο νατουραλισμός στην Ελλάδα: Διαστάσεις, μετασχηματισμοί, όρια*. Επιμ.: Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού και Βίκυ Πάτσου. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2008. 314 σ.

16 Πούχχερ, Βάλτερ. Παλαιά: Α' Θάνατος παλληκαριού. Στον τόμ.: *Φιλολογικά και θεατρολογικά ανέκτα*. Αθήνα: Καστανιώτης, 1995, σ. 82.

δονται και διασκευές γνωστών ρομαντικών δραμάτων: «Δύο ορφανά» του A. Denney, «Η Άγνωστος» του A. Bisson, η «Κασσιανή» του Αρ. Κυριακού αλλά και η «Θεοδώρα» του διασκευάζονται από το Στέφανο Χαραλαμπίδη. Την ίδια περίοδο εκδόθηκε και μια δεύτερη διασκευή της «Κασσιανής» από τον ηθοποιό Πέτρο Κοτοπούλη, ο οποίος ήταν εγκατεστημένος στο Σικάγο. Οι διασκευές αυτές στα περισσότερα σημεία τους είναι προϊόντα αντιγραφής παρά αποτέλεσμα «δημιουργικής συνομιλίας».

Την ίδια περίοδο γεννιούνται και τα πρώτα ταξικά, εργατικά ή αλλιώς σοσιαλιστικά δράματα, στους κόλπους των θιάσων των ελληνικών σοσιαλιστικών οργανώσεων που λειτουργούν ήδη από τη δεκαετία του 1910. Η ομάδα των ελληνοαμερικανών σοσιαλιστών συγγραφέων ανεξαρτητοποιήθηκαν από την πολιτισμική πολιτική που επέβαλε η κυβερνητική πολιτική της αμερικανοποίησης, όχι όμως ως αποτέλεσμα της διατήρησης πολιτισμικών στοιχείων της χώρας καταγωγής αλλά ως μέσο ριζικής αντίστασης στις εξιδανικεύσεις του αμερικανικού ονείρου.

Οι Έλληνες σοσιαλιστές συγγραφείς και συντελεστές των παραστάσεων είναι ευκρινές ότι είναι κυρίως άτομα αριστερού προσανατολισμού, χωρίς όμως πάντα με σαφή κομματικά διακριτικά αλλά με τον ρομαντισμό που χαρακτηρίζει αυτήν την πολιτική σκοπιά και εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι όλοι οι Έλληνοαμερικανοί ηθοποιοί του επαγγελματικού θεάτρου συνέπραξαν έστω και μία φορά με σοσιαλιστικό θίασο καθ' όλη την καριέρα τους, χωρίς να είναι μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος Αμερικής (γεγονός για το οποίο οι περισσότεροι διασύρθηκαν επί μακαρθισμού στις αρχές της δεκαετίας του 1950).¹⁷ Τη μέγιστη επίδραση για τη συγγραφή των εργατικών δραμάτων άσκησε η πρόσληψη του «Λυτρωμού», του Δημητρίου Ταγκόπουλου, έργο που πρωτοπαίχτηκε στη Νέα Υόρκη το 1921 και έκτοτε υπήρξε το πιο πολυπαιγμένο ελληνικό έργο στην Αμερική του Μεσοπολέμου, σε αντίθεση με τις αθηναϊκές σκηνές¹⁸ που είχε απορριφθεί λόγω του ιδεολογικού του προσανατολισμού. Ο ίδιος ο συγγραφέας το 1920 έγραψε: *«Να παιχτεί ή να μην παιχτεί κι ο Λυτρωμός, το ίδιο μου κάνει. Εγώ τον έγραψα για λεύτερους ανθρώπους και για θέατρο που ν'ανεβάζει το κοινό κι όχι να κατεβαίνει στα γούστα του. Αν αποχτήσουμε τέτοιο κοινό και τέτοιο*

17 Διακουμοπούλου, Αικατερίνη. «Το ελληνοαμερικανικό θέατρο τη δεκαετία του 1940». Συνέδριο: *Η δεκαετία του 1940 στην τέχνη*. Δίκτυο για τη μελέτη των εμφυλίων πολέμων, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών. Δήμος Πρεσπών, Πολιτιστικός Οργανισμός Πρεσπών, Πρέσπεια 2010. Πολιτιστικό Κέντρο Λαϊμού, Πρέσπες, 1-4 Ιουλ. 2010. (Πρακτικά υπό έκδοση).

18 Βασιλείου, Αρετή. *Εκσυγχρονισμός ή παράδοση; : Το θέατρο πρόζας στην Αθήνα του Μεσοπολέμου*. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2004, σ. 102.

θέατρο, θα παιχτεί και ο Λυτρωμός, όπως θα παιχτούν και άλλα έργα...». ¹⁹ Και πράγματι στην Αμερική παραστήθηκαν τα περισσότερα έργα του Ταγκόπουλου, όπως και το έργο του Γ. Σημηριώτη: «Κόκκινη Πρωτομαγιά», το οποίο επίσης δεν είχε ανέβει στην Αθήνα, ²⁰ ενώ ο «Σοσιαλιστικός Ερασιτεχνικός Όμιλος της Νέας Υόρκης» το παρουσίασε το 1923. ²¹ Το ίδιο συνέβει και το 1937 όταν ο σοσιαλιστικός θίασος «Νέον Θέατρον» παρουσίασε το έργο του ποιητή Σωτήρη Σκίπη «Χριστός Ανέστη». (Το έργο είχε πρωτοπαρουσιαστεί στην Αίγυπτο από το θίασο του Αλέκου Γονίδη, ενώ στην Αθήνα απαγορεύτηκε στο θίασο της Κυβέλης να ανεβάσει το δράμα λίγο πριν την πρεμιέρα, όταν επενέβη η αστυνομία και έκλεισε το θέατρο χαρακτηρίζοντας το έργο «μπολσεβικικό»). ²² Τα έργα του Μελά ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1920 είχαν ενταχθεί στο ρεπερτόριο των σοσιαλιστικών θιάσων και παίζονταν συστηματικά: («Το άσπρο και το μαύρο», ²³ «Μια νύχτα, μια ζωή», «Το κόκκινο πουκάμισο», ²⁴ «Ο γιος του ίσκιου»). ²⁵ Τέλος, το κοινωνικό ρεαλιστικό δράμα του Ρήγα Γκόλφη «Γήταυρος» παρουσιάζεται συχνότατα από τους επαγγελματικούς ελληνικούς θιάσους της Αμερικής. ²⁶ Το κεντρικό θέμα του έργου, η ισότητα και η διασφάλιση των δικαιωμάτων των εργατών, αφορούσε άμεσα τους Έλληνες μετανάστες. ²⁷ Υπό τις προαναφερθείσες επιδράσεις το 1937 γράφτηκε η σοσιαλιστική σατιρική οπερέτα «Φρούτα Αμερικάνικα» του Κώστα Ζαμπούνη, του εκδότη της ελληνικής εφημερίδας της Νέας Υόρκης «Σάτυρος» ²⁸ και

19 Πούχχερ, Βάλτερ. Ο νεαρός Σπύρος Μελάς δραματογράφος. Στον τόμο: *Φαινόμενα και νοούμενα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999, σ. 275.

20 Βασιλείου, Αρετή, ό.π., σ. 109.

21 Η πέμπτη χοροεσπερίς της «Φωνής του Εργάτου». *Φωνή του Εργάτου* (Νέα Υόρκη), αρ.φ. 169, 10/3/1923, σ. 3. Βλ. επίσης: Εντυπώσεις από την πέμπτη εσπερίδα της «Φωνής του Εργάτου». *Φωνή του Εργάτου* (Νέα Υόρκη), αρ.φ. 172, 31/3/1923, σ. 3.

22 Προλετάριος. Από το συναγερμό για το «Εμπρός»: Τα «Συντρίμια του πολέμου» ανέβασαν το «Νέο Θέατρο» σε σκαλοπάτια δόξας. *Εμπρός* (Νέα Υόρκη), αρ.φ. 1.147, 6/3/1937, σ. 6.

23 Η μεγάλη παράσταση υπό του Ελληνικού Εργατικού Θιάσου Los Angeles υπέρ του ημερησίου *Εμπρός*. *Εμπρός* (Νέα Υόρκη), αρ.φ. 373, 5/3/1927, σ. 3.

24 Προλετάριος. Η τιμητική του Γιάννη και της Κατίνας Θύμιου. *Εμπρός* (Νέα Υόρκη), αρ.φ. 1.246, 15/3/1938, σ. 6. Βλ. επίσης: «Το κόκκινο πουκάμισο». *Εμπρός* (Νέα Υόρκη), αρ.φ. 1.224, 8/3/1938, σ. 6 και ό.π., αρ.φ. 1.243, 4/3/1938, σ. 3, 8.

25 *The National Union* (New York), no. 9, Oct.–Nov. 1930, p. 12.

26 Χοροεσπερίς: Διαγωνισμός Θεατρικών Ομίλων. *Εμπρός* (Νέα Υόρκη), αρ.φ. 1.158, 4/5/1937, σ. 3. Βλ. επίσης: Προλετάριος. Ο Θεατρικός Διαγωνισμός στο Σπάρτακο Ν.Υ. ό.π., 7/5/1937, σ. 6 και Μεγάλος Θεατρικός Διαγωνισμός και Χοροεσπερίδα. ό.π., 23/4/1937, σ. 3 και Χοροεσπερίς με πρωτοφανές καλλιτεχνικόν πρόγραμμα. ό.π., αρ.φ. 1.155, 23/4/1937, σ. 2.

27 Βασιλείου, Αρετή, ό.π., σ. 131.

28 Δεν διασώζεται το λιμπρέτο της οπερέτας, αλλά αντλούνται στοιχεία από τις προαγγελίες στον τύπο της εποχής. (βλ. Προλετάριος. Μουσική και Θέατρο; «Φρούτα Αμερικά-

νατουραλιστικά, σοσιαλιστικά δράματα της ίδιας περιόδου είναι τα έργα του Παράσχου Αδαμίδη: «Ποιος φταίει», «Ελεύθερος κατάδικος» και «Η ζωή στα ελληνικά βαπόρια» αλλά και το ομαδικό έργο του «Εργατικό Ομίλου Νέας Υόρκης»: «Το όνειρο του Άλκη».

Η τελευταία σημαντική κατηγορία δραμάτων είναι οι κωμωδίες, με σημαντικότερες τις μονόπρακτες: «Οι Φωστήρες» (1925) του Ν. Λαμπρόπουλου, «Ο Μπρούκλιν στην Αθήνα» (1934) του Μίμη Δημητρίου και «Βρήκε ο Φίλιππος τον Ναθαναήλ» (1933) του Παναγιώτη Παπαηλίου, όπου ο *Αδέκαρος*, ο *Απένταρος* και ο *Ψίλος* σε ένα ελληνικό εστιατόριο σε κάποια πόλη της Αμερικής προσποιούνται τους καθωσπρέπει «κυρίους» με σκοπό να μην πληρώσουν και βλέποντας ο ένας τον άλλον σκέπτονται: «*Να κι ένας κύριος όπως πρέπει! Να ερχόταν στο τραπέζι μου να φάει, ίσως να τον κατάφερνα να μου πληρώσει και το δικό μου φαΐ. Μοιάζει για κουβαρντάς!*».²⁹ Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η τρίπρακτη κωμωδία «Τα χάλια μας στην Αμερική» (1920) του γνωστού ηθοποιού της επιθεώρησης Άγγελου Σαρηγιάννη, ο οποίος εγκαταστάθηκε στη Νέα Υόρκη το 1909.³⁰ Στην κωμωδία καταδεικνύονται τα ελαττώματα των Ελλήνων μεταναστών, με κύριο την τεμπελιά: «*Μπράβο! Εργατικός Κόσμος οι Έλληνες!*».³¹ Τα έργα βρίθουν από κωμικές σκηνές που έδειξαν χρονική αντοχή στη διαρκώς μεταβαλλόμενη ελληνοαμερικανική κουλτούρα. Διακωμωδείται η αεργία των Ελλήνων μεταναστών, ο νεοπλουτισμός, η αδυναμία και άρνηση εκμάθησης της αγγλικής, ο αναλφαβητισμός κ.ά.

Έως το 1950 λοιπόν οι Ελληνοαμερικανοί δραματουργοί γράφουν: 1) μεταναστευτικά δράματα, 2) πατριωτικά δράματα, 3) νατουραλιστικά και σοσιαλιστικά δράματα, 4) κωμωδίες μονόπρακτες και πολύπρακτες. Το ύφος των ελληνοαμερικανικών έργων σε πολλά σημεία συγκλίνει διατηρώντας συχνά το ίδιο μοτίβο ως προς τη δομή και το περιεχόμενο, ενώ ο αναγνώστης εύκολα αισθάνεται την αμηχανία της συναισθηματολογίας, την εσωστρέφεια και πολλές φορές την αδυναμία προσαρμογής. Οι δραματουργοί ενσωμάτωσαν στα έργα τους την ατομική και συλλογική αγωνία, την αβεβαιότητα. Ιδίως τα μεταναστευτικά έργα με το βιωματικό, νοσταλγικό λόγο του μετανάστη-συγγραφέα που συνεχώς αναπολεί και διακαώς επιθυμεί να σφραγίσει τη δραματογραφία του με τις αναμνήσεις

νικα». *Εμπρός* (Νέα Υόρκη), αρ.φ. 1.158, 4/5/1937, σ. 6).

29 Παπαηλίου, Παναγιώτης. «*Βρήκε ο Φίλιππος το Ναθαναήλ*: Μονόπρακτη κωμωδία». Στον τόμ.: *Χώμα Ελληνικό*. Βοστόνη: Spartales, 1933, σ. 72.

30 Ο Άγγελος Σαρηγιάννης. *Ατλαντίς* (Νέα Υόρκη), αρ.φ. 2358, 3/1/1910, σ. 4 και Η σημερινή υπέρ της πυροβολαρχίας της Νέας Γενεάς παράστασις. *Ατλαντίς* (Νέα Υόρκη), αρ.φ. 2358, 3/1/1910, σ. 4.

31 Σαρηγιάννης, Άγγελος. *Τα χάλια μας στην Αμερική: Κωμωδία εις τρεις πράξεις*. Νέα Υόρκη: Dinvy, 1920, σ. 26.

από τη γενέθλια γη, μεταγγίζοντας και μετουσιώνοντας στο έργο του τους καημούς και τις προσδοκίες του λαού του και καταγράφοντας τις ψυχικές διακυμάνσεις του Έλληνα μετανάστη, έχοντας αναμφίβολα ως πρότυπο τον εαυτό του. Στη βάση των έργων τα καταγωγικά χαρακτηριστικά είναι αναλλοίωτα ενώ παράλληλα το σύνολο των συγγραφέων προσπαθεί να σκιαγραφήσει μία νέα φυλή, την ελληνοαμερικανική, προβάλλοντας διαφορετικές εκδοχές της αμερικανικής κοινωνικής ευημερίας. Ουσιαστικά ανάμεσα στους συγγραφείς του ξεριζωμού και στους συγγραφείς της μεταφύτευσης πραγματοποιείται μια όσμωση, ένας συγκερασμός: οι παραδόσεις διατηρούνται, μετεξελίσσονται και προσαρμόζονται στη νέα πραγματικότητα. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι υπό σκιάν δεν αναπτύχθηκαν ανταγωνισμοί και εσωτερικές τριβές. Διαπίστωση που προκαλεί έκπληξη, διότι στο σύνολό τους ήταν θύματα της ανέχειας. Ωστόσο αναδιπλώνονταν και εξαντλούσαν επιχειρήματα και ενέργεια στις μεταξύ τους αντιπαράθεσεις. Εντούτοις οι τάσεις ήταν ενοποιητικές και όχι διχαστικές.

Στην ελληνοαμερικανική εργογραφία του Μεσοπολέμου δεν τίθενται αποκάλυπτα τα κρίσιμα ζητήματα της πολιτιστικής και εθνικής ταυτότητας, της αφομοίωσης ή της αλλοτρίωσης. Αντίθετα η ίδια συζήτηση εξετάζεται και απενοχοποιείται μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο,³² όταν δηλαδή σταδιακά η ελληνική διασπορά αρχίζει να αποκτά μία πολιτισμική αυτονομία απέναντι στην Ελλάδα. Ουσιαστικά μέσα από τη δραματουργία των Ελλήνων δραματουργών προκύπτουν τρεις διαδοχικές εκφάνσεις ελληνικότητας: η πρώτη εκφράζεται μέσα απ' τον ξεριζωμό, η δεύτερη μέσα από τη «μεταφύτευση» και ακολουθεί η τρίτη, η οποία εκδηλώνει τα χαρακτηριστικά της κυρίως μετά τη δεκαετία του 1950, εκφράζεται «μέσω του ιδεολογήματος του πολιτισμικού ελάχιστου»,³³ δηλαδή απώσης πια της ελληνικής γλώσσας, διαφαίνεται ένας συναισθηματικός δεσμός σε σχέση με την ελληνική καταγωγή.

32 Για τη μεταναστευτική εμπειρία μέσα από την ελληνική δραματουργία μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο βλ. Pefanis, George. The Greek emigrant experience between 1945 and 1980 in the plays of Petros Markaris and Loula Anagnostaki. *Journal of Modern Greek Studies*, vol. 25, no. 2, Oct. 2007, p. 213-224.

33 Δαμανάκης, Μιχάλης. *Ελληνικά σχολεία και τμήματα μητρικής γλώσσας στη Γερμανία: 1986-1998*. Ρέθυμνο: ΕΔΙΑΜΜΕ, 2003, σ. 88 και Κιτρορέφ, Α., ό.π., σ. 94.